

IRODALOM.

Fógel Sándor: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. Budapest, 1916, 74 l. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája. A szerző kiadása. Ára 3 K.

Fógel célja volt Celtis életével kapcsolatban a korabeli humanisták bécsi és budai világát föleleveníteni, a magyar humanizmusnak erről a korszakáról egységesebb képet adni, hogy az idevágó kutatások eredményeit a magyar irodalmi köztudatba bejuttassa. Céljának elérését az eddigi munkálatok sok tekintetben megkönnyítették. Celtis élete sokat foglalkoztatta a német tudományt. Klüpfel, Aschbach és mások után újabban Bauch Gusztáv több dolgozatában — mindmégannyi előmunkálat a wieni Codex epistolaris kiadásához — sok eddig vitás, vagy teljesen homályos pontot tisztázott. A dunai tudós társaságra vonatkozólag használhatta szerzőnk Ábel Jenőnek alapvető értekezését, a II. Ulászló-kori humanizmust illetőleg külföldi, elsősorban cseh feldolgozásokon kívül rendelkezésére álltak Ábel és Hegedűs gyűjteményei, továbbá Fógel Józsefnek két szorgalommal írt munkája. A kérdés tehát valóban megérett arra, hogy általánosabb szempontoktól irányított tárgyalásban részesüljön. Szerzőnk a bővéből meríthetett s nagy buzgósággal fel is használta előzőit.

Sajnálatos, hogy fáradozása gyümölcsöt nem hozott. Munkájának figyelmes átolvasása meggyőzött arról, hogy célját meg sem közelítette. Sem tudományos, sem feldolgozó készsége nem áll arányban a vállalt feladattal. Értekezése külsőleg magán viseli az alapos tudományos munka minden ismertető jelét. Ez azonban — ismétlem — csak külsőség. A kétféle jegyzet, a sok idézet a lap alján, a terjedelmes utalások a füzet végén hasonlítanak a dekadens építészeti stílusok oszlopaihoz: a látszólag elsőrangú apparátus csak dekoratív elem, nem támaszt semmit. Ha összehasonlítjuk pl. a III. fejezetet (Celtis ingolstadtai tanársága) Bauch Gusztáv: *Die Anfänge des Humanismus in Ingolstadt* c. munkájának megfelelő részeivel, látjuk, hogy szerzőnk egyáltalán nem tudja Bauch eredményeit az igért egységes képpé összefoglalni s amennyiben az itteni adatokat gyarapítja, a tudományos tökélet nem növeli, mert lényegtelen apróságoktól eltekintve, más feldolgozásokból kölesönöz. Önálló ítéletig általában ritkán lendül fel s ha esetleg eljut odáig, nincs benne köszönet. Vajjon ki írná alá azt a megállapítást, hogy a magyar művelődéstörténet Celtisnek köszönheti Mátyás-kori (!) jó hírnevét?

Minden általánosságnál jobban szemlélteti a jegyzetek és utalások tudományos értékét egy rövidre fogott párhuzamos idézet. A királyi udvar humanistáinak ismertetésénél utal szerzőnk Fógel Józsefnek II. Ulászló udvartartása c. munkájára. Talán ezzel az utalással próbálja lefegyverezni

a kritikát a később külön nem mindig jelzett ilyenféle kölcsönzésekkel szemben:

Főgel Sándor 63 l.

Valószínűen Krakóban végzett.¹ Renaissance-typus. A humanismus iránt való érzékéről tanuskodnak G. Keserű Mihály: De subditis sive Nicocles-ében: Joanantonius Modestus, vándorhumanista: De nalivitate Domini sive Ulisses-ében; Joannes Baptista Pius; Commentarii in Lucretium poetam carum-jában; Mágghi Sebestyén 1513-iki Janus Pannonius kiadásában; Bartholomeus Pannonius: Dialogus in vigilantiam et torporem animi-jában; Valentinus Cybeleius (Hagymási): Opusculum de laudibus et vituperis vini et aquæ-jában; Cælius Calcagnius: De concordantia Commentatio-jában; Eck Bálint: Salutatio ad Georgium Szatmari-jában (Ábel-Hegedüs i. m. 21, 98, 107, 128, 294, 422, 212 — Dr. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás 288) stb.

Főgel József 79. l.

Alkalmasint Krakóban tanult. Igazi renaiss. főpap. A humanismus iránt való szeretetéről áradozva beszél G. Keserű Mihály, a későbbi boszniai püspök: De subditis sive Nicocles cz. művében (1500); Joanantonius Modestus, vándorhumanista: De nativitate Domini sive Ulisses-sében (1510); Joannes Baptista Pius, bolognai professor: Commentarii in Lucretium poetam Carum cz. könyvében (1511.); Mágghi Sebestyén, Pál alnádor fia 1513-iki bolognai Janus Pannonius kiadásában; Bartholomæus Pannonius: Dialogus inter Vigilantiam et torporem cz. értekezésében (1516); Valentinus Cybeleius (Hagymási), pécsi kanonok: Opusculum de laudibus et vituperis vini et aquæ cz. dolgozatában (1517); Cælius Calcagninus: De concordia commentatio cz. tanulmányában (1518); Eck Bálint: Salutatio ad Georgium Szatmári cz. díszbeszédében (1520). (Ábel-Hegedüs: Analecta nova... 107., 294., 422., 212., 21., 128., 98. — Dr. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás id. m. 288) stb.

S ez így megy tovább jóformán minden egyes magyar humanistával kapcsolatban. Megengedem, hogy ez az eljárás nem plágium. mert hiszen előzetesen utal szerzőnk a forrásra, de viszont nem is tudományos apparatus, hanem legfeljebb ennek a paródiája. A tudományos érték tehát alig több a semminél. Igazán sajnálom, hogy szerzőnk szép olvasottságát, sok helyen szembetűnő szorgalmát, a kiadásban nyilvánuló áldozatkészségét nem tudom az eredménytől függetlenül dicséretileg méltányolni. Az eredmény annyira meddő, hogy szerzőnk ez esetben jobban tette volna, ha csak önmagának olvasgat.

Nem mondhatok sokkal jobbat a feldolgozásról sem, pedig ez egy szélesebb köröknek szánt munkánál fontos szempont. Az anyagnak fejezetekre való osztása még eléggé áttekinthető, de az egyes fejezeteken belül azután szerzőnk lényegeset és lényegtelenet tövel-heggyel összehord. Néhol bőbeszédű (pl. sokat tud mondani a jelentéktelen szerepű Riedner

¹ Szatmári György.

Jánosról 24—45 lk), másutt valósággal kábítóan hat a sok név száraz felsorolása (pl. 39—40 lk.). Stílusa egyáltalán nem érett meg ilyen tárgy összefoglaló feldolgozására. Ennek bizonyítékául idézhetném munkájának jó részét.

HUSZTI JÓZSEF.

Jánosi Béla: Schedius Lajos aesthetikai elmélete. — Értekezések a nyelv- és néptudományok köréből. Budapest, 1916.

Schedius Lajos magyar egyetemi professzor 1847-ig nem látta be, hogy a magyar nyelvet — bármely konoknak mutatkozott is a filozofia terminológiájával szemben — símulékonnnyá kell tenni az eszmék, bölcséleti szölamok és kifejezések számára. Mily nagy hatást keltett volna e korban az egyetemi tanszékről elhangzó magyar nyelvű esztétika, midőn Berzsenyi Dániel (1833.). Köteles Sámuel (1839.), Brassai Sámuel (1832.), Kis János (1838.), Fejér György (1839.), Hunfalvi Pál (1840.) és mások alaposan törték a jeget a magyarul esztetizáló tudománynak s mikor más téren (jog-, bölcsészeti- és hittudomány) Kant, Schelling és Hegel tanait a fejlődő magyar tudományos nyelven szóaltatják meg és azok szellemében hosszas és eredményes vitákat folytatnak tanszékeiken és tudományos folyóiratukban.

Schedius «Principia philocaliea seu doctrina pulcri» eklektikus bölcsészeti munka, melyre ráillik Schlaslernek ezt és mások művét egybefoglaló ítélete: «Von einem neuen Princip ist indess allwegs nicht die Rede und es liegt deshalb keine Veranlassung vor diese Schriftsteller und ihre Werke näher zu charakterisieren.» Mégis jólesik látnunk e latin nyelvű filozófusunknak oly gondos, kimerítő és alapos értékelését, mint amilyen Jánosi Béláé.

Jánosi a Knight-féle «Az aesthetika történetéhez» függesztett igen becses és három kötetes esztetika-történeténél kimerítőbb «A magyar aesthetika története» időrendes vázlatánál bővebben foglalkozik Schedius-sal és főleg a «harmonismus» alapján foglalja össze a németből átkölcsönzött tanait. Róluk mondja: «Bár nehézkes, elvont tárgyalási módja s latin nyelve nem kedvezett elterjedésüknek, mégis felbukkanni látjuk nézeteit az irodalomban». S valóban nézetei a tudományos irodalomban (Toldy, Szemere, Simon Florenst) kevés nyomot hagytak fenn, de szépíróinkra alig volt hatással. Schedius is amaz elszigetelt tömeges jelenségek egyike, mely nem a magyar gondolkodás és faji elmélkedés alapján építi föl rendszerét, hanem erre rá akar erőszakolni egy idegen gondolkodásból eredő eszmevilágot.

Jánosi Schedius esztetikai rendszerét kritikai méltánylással kíséri és belehelyezi a német ú. n. populárfilozófusok, továbbá Schelling és követőinek gondolkodásába. Arányos fölosztásában, mely először nagy vonásokban adja Schedius írói és kulturtörténeti arcképét, továbbá a Philocaliát részletesen, majd nem egész fordításban adja, elhelyezi a magyar vonatkozások révén a magyar esztétika körébe s végül sovány hatását kutatja. Schaslerrel együtt beleékeli a Schellinget követő német esztétikusok hosszú

és meddő sorába, nehezen, de mégis némi sikerrel menteni iparkodik a merőben szolgailag a mestert követő és a merőben eklektikus vádtól.

A szórványos eltérések, bárhonnán vette is azokat Schedius, az elfogadott egyetemes rendszert, nem teremtik át önállóvá, nem teszik eredetivé. Nincs mit elvonnunk, de nincs is mit hozzáadnunk Jánosi tárgyalásához, mert ebben nagy tudományossággal és az akkori esztétikai irodalom teljes ismeretével annyira kimeríti a tárgyat, hogy benne sem hiányt, sem toldást ki nem mutathatunk.

Igazán kívánatos volna, hogy éppen Jánosi ugyanezzel a bőséggel és módszerrel a magyar esztétikai törekvések összegező történetét a maga teljes egészében földolgozza. Kimutathatná egyrészt az esztétikai irodalmunkra gyakorolt idegen hatást, másrészt, mint azt Schedius képzelet és természet-fölfogásánál hangsúlyozza, megállapítaná mi volt esztétikusaink eredeti gondolata. Elhatárolna vele egyes esztétikai, korbeli fölfogásokat, de megtalálná, mint vezető áramlatot azokat a magyar vonatkozásokat, melyek megmutatnák mi e gondolkodásokban az igazán faji és igazán nemzeti lényeg. Amint ezt megláthatta Schedius fejtegetéseiben, melyek a művészetek lényegét illeti, még akkor is, hogyha csak általánosít, egyetemesít, vagy a hegeli ideológia metafizikus világában gondolkodik, amikor tartózkodik a mélyreható részletezéstől, megérzékeltetné azt a gondolkodást és azokat a törvényszerűségeket, melyek nemzeti filozófiánkat és vele tudományos esztetikánkat alkotják. Menten minden konglomerátszerű egymásrahalmazástól, mint azt a Knight-féle könyvben főleg Knight részéről találjuk, oly tanulságos és hatékony történetét nyujtaná esztétikai törekvéseink fejlődésének, mely ma és továbbra is megtermékenyítőleg hatna szellemi tudományainkra és tovább fejlődő szépirodalmunkra.

MORVAY GYÖZÖ.

Mitrovics Gyula: Az esztétika alapvető elvei. (A debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán 1916. évi április 13-án és 15-én tartott előadások.) Debrecen (Csáthy Ferenc) 1916. 8 r. 61 l. Ára 1 kor.

Mitrovics Gyula, esztétikai irodalmunk szorgalmas munkása, a lélektani esztétika híve és így a tudomány feladatát mindenekelőtt az esztétikus lelki mozgalmak leírásában, a széphatás lényegének megállapításában keresi. Az esztétika nála tulajdonképpen alkalmazott lélektan s az utóbbi tudománytól csak értékebecslő jellegénél fogva válik el. Egyik dicséretre méltó tulajdonsága, hogy a lelki élet jelenségeit nem szaggatja szét egymástól, hanem a lélektani egység elvét következetesen érvényesíti. Tapasztalati alapra helyezkedve, elutasítja az apriorizmust s az abszolútnak minden szerepeltetését, mely dogmatizmusba sodorna.

Miben áll az esztétikai tetszés lényege s milyenek a tárgyak, melyek ezt a tetszést belőlünk kiváltják? Ezek főkérdései.

Minden élvezet általános oka szerinte a lelki asszimilálás könnyűségében van, fájdalmas pedig az a jelenség, mely a lelki asszimilációnak nehezen, vagy egyáltalában nem engedett. Ez kétségtelenül bő forrása érzése-

inknek, de vajjon egyetlen-e? Az ismeretek elsajátításakor, az *appercepció* munkája közben ez az ok hatékonyan érvényesül.

Az érzelmeknek rendkívüli gazdagsága, sokfélesége és bonyolultsága mellett azonban ezt a magyarázatot túlságosan egyszerűnek és erőszakosan általánosítottak érezzük. Azt a megállapítást, pl. hogy a testi élvezet s fájdalom «nem testszerveink életfeltételeivel való megegyezést vagy összeütközést jelent», hanem ugyancsak a fenti lelki asszimilációval függ össze, a szerző okfejtése után sem tudjuk elfogadni. Hogy értsük meg továbbá a mondott alapon pl. a világosság gyönyörét, a sötétség kellemetlen hatását, a színek és hangok hangulatait, a meglepőt, az újat s a nevetségest kísérő tetszést, mely váratlan kapcsolatokon alapszik s így az asszimilációban bizonyos nehézségekkel jár. A megszokott pedig, melynél az asszimilálás könnyű, hova tovább vezet erejéből.

A tetszés általános elvét szerzőnk az esztétikai tetszésre is alkalmazza, mert az utóbbi a tetszésnek egy faja csupán. Sajátos faji jellemvonásaié a érzékletességet, tudattalanságot, kifejező s egyéni jelleget, a hatás rögtönösségét (szerzőnk röktönösséget ír) stb. hozza fel. Ismeretes megjelölései ezek az esztétikai jellegnek, csak nagyobb súly esik talán (a rövid tárgyalásból ugyanis nem ítélnénk biztossá) egyik-másik tulajdonságra, mint megszoktuk. Az anyag elrendezése szempontjából kifogásolható, hogy az idetartozó tárgykörből az esztétikai világszemlélet sajátos jellegéről egészen külön (19. l.), az akarat elem kikapcsolásáról pedig megint külön (58. l.) és pedig szinte mellékesen értesülünk.

A művészeteknek értelmekre és érzelmekre való szétválasztását nem tartjuk szerencsésnek. Mitrovics minden művészet célját érzelmekeltésben, találja, ennyiben valamennyi érzelmi. Mégis három csoportba sorozza őket: egyik részük (a képzőművészetek) szemléltető, — tehát szerzőnk terminológiája szerint sem nem értelmi, sem nem érzelmi — a másik (a költészet és a szónoklás) értelmi, a harmadik (a zene és a tánc) érzelmi. Ennek a felosztásnak alapja csak az eszköz lehetne, mellyel a közös célt el akarják érni. Az első csoport tagjai, a szerző szerint, az érzéki szemléltetést használják eszközü, a másikkhoz tartozók «intellektuális eszközökkel», a szó hatalmával dolgoznak; a harmadik «érzelmi» művészetesoporthoz az eszköz megjelölése hiányzik. Ha a szerző megállapította volna, be kellett volna látnia, hogy az érzéki szemléltetés itt épen olyan szerepet játszik, mint az első csoportnál. A különbség csak az elsőeknek térbeliségében, az utolsónak időbeliségében rejlik. Ezt a kétféle jelleget további felosztásánál szerzőnk is ismeri és használja.

Habár szerzőnk fejtegetései egyben-másban nem elégitenek is ki, el kell ismernünk, hogy nagy komolysággal foglalkozik tárgyával és behatóan, elég önállósággal igyekszik az esztétika főkérdéseit tisztázni. Ez a kis tanulmányban az alkalom által megszabott szűk keretek közt csak hézagosan és vázlatosan történhetett meg. Úgy tudjuk, hogy az itt közölték egy készülő rendszeres esztétika előfűtárai. Érdeklődéssel várjuk a nagy munkát, mely elméleti esztétikai művekben épen nem gazdag irodalmunknak értékes, gyarapodásául ígérkezik.

JÁNOSI BÉLA.